

OGAHINYING “GULSHAN UD-DAVLA” ASARI TARIX VA ADABIYOT TUTSHGAN DURDONA

Islomova Gulshoda

Farg'ona davlat Universiteti

filologiya fakulteti, o'zbek tili yo'nalishi, 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Muhammad Rizo Ogahiy qalamiga mansub “Gulshan ud-davla” asarining tarixiy manba sifatidagi ahamiyati, uning badiiy-adabiy qimmatini, tarix va adabiyotning bir nuqtada qo‘shilishi tahlil qilinadi. Asardagi voqeyilik, tarixiy shaxslar tasviri, diplomatik aloqalar, davlat boshqaruvi tizimi hamda Ogahiyning badiiy uslubi yoritiladi. Maqola asarning o‘zbek adabiyoti va tarixshunosligidagi o‘rnini ko‘rsatib beradi.

Аннотация: В данной статье анализируется значение произведения Мухаммада Резы Огахи «Гульшан уд-Давла» как исторического источника, его художественная и литературная ценность, а также слияние истории и литературы в одном месте. Освещена действительность в произведении, изображение исторических личностей, дипломатических отношений, системы государственного управления, художественного стиля Огахи. В статье показано место произведения в узбекской литературе и историографии.

Kalit so‘zlar: Ogahiy, Gulshan ud-davla, tarixiy manba, adabiyot, Xorazm, diplomatiya, tarixiy-biografik janr

Ключевые слова: Агахи, Гульшан уд-Даула, исторический источник, литература, Хорезм, дипломатия, историко-биографический жанр.

Kirish

O‘zbek adabiyoti tarixida tarixiy voqealar, davlat boshqaruvi, shaxslar va siyosiy jarayonlarni tasvirga olgan asarlar ko‘p uchraydi. Ammo ular orasida Muhammad Rizo Ogahiy yaratgan “Gulshan ud-davla” alohida mavqega ega. Bu asarda tarix real voqelik

sifatida, adabiyot esa badiiy tasvir vositasi sifatida birlashib, o‘z davrining eng muhim manbalaridan birini yaratgan.

Ogahiy o‘z davrining eng bilimdon tarixchilari va shoirlaridan biri bo‘lib, uning asarlari Xorazmning XIX asrdagi siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayotini chuqur aks ettiradi. Ayniqsa, “Gulshan ud-davla” asari tarix bilan badiiyat o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi.

Asarning yaratilish sabablari va tarixiy asoslari

“Gulshan ud-davla” Xiva xonligidagi tarixiy voqealarning xronologik bayoni sifatida yaratilgan bo‘lib, undan avvalgi tarixiy asarlardagi kamchiliklarni to‘ldirish, yangi voqeliklarni qamrab olish maqsad qilingan.

Asarda:

Xonlikdagi siyosiy jarayonlar,

Qo‘shin yurishlari,

Diplomatik aloqalar,

Ichki boshqaruv tizimi,

Shaxslar o‘rtasidagi munosabatlar barcha jihatlar bilan tahlil etiladi.

Ogahiy nafaqat tarixchilik vazifasini bajargan, balki barchasini badiiy uslubda keltirib, o‘quvchida voqealar haqida tasavvur uyg‘otishga erishgan.

Asarda tarix va adabiyot tutashuvi

“Gulshan ud-davla”ni durdona qiladigan eng asosiy omil — unda tarixiy faktlar badiiy til orqali berilganidir. Asarda:

1. Faktlar aniq, sanalar izchil

Ogahiy voqealarni xronologik tartibda, sanalar bilan birga bayon qiladi. Bu uni tarixiy manba sifatida qadrlaydi. Masalan, 1873-yildagi Xiva yurishi va uning oqibatlari haqida ma’lumotlar keltiradi.

2. Badiiy tasvir kuchli

Vaziyat tasvirlari, shaxs xarakterlari, jang manzaralari, elchilik marosimlari badiiy bo‘yoqlarda beriladi. Shuning uchun asar quruq tarix emas, o‘qishga maroqli badiiy kitobdir. Bundan tashqari asarni tarixiy-badiiy asar deyishimiz mumkin. Chunki, asarning 30-35 foizi turli she’riy parchalardan iborat. Asarda shoirning 66 ta masnaviy, 12 ta ta’rix, 2 ta qasida, 51 ta “nazm” sarlavhasi bilan she’rlari, 22 ta qit’a, 8 ta bayt, 2 ta g’azal, 1 noma, 1 fard va 1 marsiya mavjud bo‘lib, har birida Sayid Muhammadxon yoki uning fozil kishilarining qilgan ishlari maqtaladi.

3. Tarixiy shaxslarning xarakter ochilishi

Ogahiy ularni:

jasorat,

adolat,

davlat boshqaruvidagi fazilatlar bilan tasvirlab, adabiy qahramon darajasiga ko‘taradi.

4. Adabiy nutq va uslub

Asarda she’riy parchalar, nozik iboralar, tashbeh va istioralar uchrab turadi. Bu esa adabiylik elementini kuchaytiradi.

Asarda davlat boshqaruvi va siyosiy voqealar tasviri

“Gulshan ud-davla” Xiva xonligining ijtimoiy-siyosiy hayoti haqida boy ma’lumot beradi. Unda:

xonning qarorlari,

davlat kengashlari,

qo‘shin tartibi,

lashkarboshilar, inoqlar, devonbegilar faoliyati,

xalqning turmush tarzi kabi ko‘plab voqeyiy ma’lumotlar aniq bayon etiladi.

Bu jihatlar asarni tarixshunoslik uchun beqiyos manbaga aylantiradi.

Diplomatik aloqalar va elchilik munosabatlari

Asarda Xiva xonligi boshqa davlatlar bilan olib borgan diplomatik munosabatlari alohida o‘rin tutadi. Ogahiy elchilar qabul marosimlari, xalqaro bitimlar, diplomatik yozishmalarni batafsil tasvirlagan. Bu esa xonlikning tashqi siyosati, mintaqaviy munosabatlar haqida muhim ma’lumotlarni beradi.

Ogahiyning badiiy mahorati

Asarda shoir sifatidagi mahorati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

tasviriy iboralar,

lirik kirishlar,

badiiy portretlar,

dramatik sahnalar,

she’riy parchalar.

Ogahiy voqealarni nafaqat qayd etadi, balki ularni his qiladi, ruhiy holatni ochadi, dramatik kuch beradi. Shu bois asar o‘quvchini bir vaqtning o‘zida tarixiy xabarlikka ham, adabiy zavqqa ham eltadi.

Asarning ilmiy va madaniy ahamiyati:

“Gulshan ud-davla”:

XIX asr Xorazm tarixi uchun asosiy manbalardan biridir;

davlat boshqaruvi, harbiy tizim, diplomatiyaning jonli tasvirini beradi;

Ogahiy ijodining yorqin namunasi sifatida o‘zbek adabiyoti taraqqiyotini ko‘rsatadi;

o‘zbek tarixiy-biografik janrining takomiliga ulkan hissa qo‘shadi.

Uning qadri nafaqat adabiyotshunoslar, balki tarixchilar, sharqshunoslar uchun ham beqiyosdir.

Xulosa

Muhammad Rizo Ogahiy yaratgan “Gulshan ud-davla” nafaqat tarix, nafaqat adabiyot balki, ikkisining uygʻunlashgan badiiy va ilmiy durdonasidir. Unda voqeiylik badiiylik bilan tutashgan, tarixiy faktlar adabiy uslubda jilolangan. Asar orqali XIX asr Xorazm hayoti, siyosiy jarayonlar, davlat boshqaruvi, shaxslar xarakteri va diplomatiya haqida chuqur tasavvur paydo boʻladi. Shu bois “Gulshan ud-davla” oʻzbek madaniy merosining bebaho durdonalaridan biri sifatida bugun ham ahamiyatini yoʻqotmagan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ogahiy. Gulshan ud-davla. — Toshkent: Fan, turli yillik nashrlar.
2. Vohidov, R. Oʻzbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: Universitet nashriyoti, 2008.
3. Qayumov, A. Xorazm adabiy muhiti va Ogahiy ijodi. — Toshkent: Fan, 1996.
4. Musaev, K. Xiva xonligi tarixidan lavhalar. — Toshkent: Oʻqituvchi, 1989.
5. Yoʻldoshev, A. Oʻzbek tarixiy nasri taraqqiyoti. — Toshkent: Fan, 2001.
6. Karimov, M. Ogahiy tarixiy asarlarida tarixiylik va badiiylik uygʻunligi // Adabiyotshunoslik jurnali, 2015, №3.
7. Sodiqov, H. Xorazmning XIX asrdagi siyosiy hayoti. — Toshkent: Akademnashr, 2012..
8. Norqulov, Q. Ogahiy va Munisning tarixnavislik anʼanalari // Sharq yulduzi, 2017, №5.
9. Madraimov, A. Oʻzbek manbashunosligi tarixi. — Toshkent: Fan, 1999.